

13. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов/ под общ. Ред. Академика РАН, д.ю.н., проф. В.С.Несесянца.- М.: Изд-во НОРМА, 2002 . – С.565-592; Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Отв.ред. проф. М.Н.Марченко. Том 1. Теория государства.- М.: Изд-во „Зерцало”, 1998.

14. Рабинович П.М. Основы загальної теорії права і держави. Навч. посібник. Вид. 6-е. - Х.: Консум, 2002.- с. 52; Теорія держави і права. Навчальний посібник/ За ред. В.В.Копейчикова та С.Л.Лисенкова.- К.: Юринком Інтер.- 2004.-С.100-103; Кравчук М.Н. Теорія держави і права (опорні конспекти). Навч. Посіб. Для студентів вищ.навч.закл. – К.: Атака, 2003.

15. Спиридонов Л.И. Теория государства и права.- М., 1996.

16. Сырых В.М. Теория государства и права.- М. 1998.

**Гусарєва Олена Станіславівна,
старший викладач кафедри цивільного
права і процесу ННІОІ НА, кандидат
юридичних наук**

ГЕНЕЗА ІДЕЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ЦІННОСТІ

Висвітлення особливостей праворозуміння ідеї справедливості на різних історичних етапах її розвитку, розкриття її значення для сучасної правової теорії та практики як фундаментального принципу залишається актуальною проблематикою для сучасної юридичної науки. Поряд із такими ідеалами суспільного життя як рівність, свобода, незалежність та ін., справедливість не тільки перетворилася на один з головних принципів державного управління, але й була визначена серед основних завдань та цілей сучасної державно-правової реформи.

Правова природа справедливості почала закладатися у працях відомих античних філософів (Анаксимандр, Аристотель, Геракліт, Демокріт, Епікур, Піфагор, Платон, Протагор, Сократ, Фалес, Фразімах, Цицерон та ін.), більшість з яких обґрунтовували твердження про те, що Бог є втіленням космічної справедливості. Загалом, філософсько-правова думка античного періоду зосереджувала увагу на справедливості в контексті природно-космічного життя, що обумовлювало специфіку розуміння всіх процесів та явищ, які мали місце в тогочасному суспільстві. Таким чином, для філософії Древнього Сходу та Древньої Греції було притаманне розуміння справедливості як внутрішнього принципу існування природи, як фізичного, космічного порядку, який відображається у соціальному порядку.

При цьому, уявлення про справедливість не було абстрактним, відірваним від суспільного життя і реальності. Навпаки, справедливість пов'язувалася із діями конкретних осіб, зокрема, знаті, прокурорів, судових виконавців тощо (як, наприклад, в древній Ольвії чи Боспорському царстві), а також з діяльністю державних інституцій, зокрема, суддів чи осіб, наділених судовими повноваженнями, юристами, військовими тощо [2, с. 17-21].

Виникненню середньовічної філософії передували ряд змін не тільки у сфері економічно-політичних відносин, а передусім у світоглядній орієнтації тодішнього суспільства. Християнство стало пануючою ідеологією в Європі і прагнуло знайти філософське обґрунтування своїх основних ідей [8, с. 39]. Одним з відомих представників християнської філософії був Августин Блаженний, який вважав, що істинної справедливості немає ніде, крім тієї республіки, засновником і правителем якої є Христос, тобто в Граді Божому. [4]. Християнська доктрина вплинула і на погляди Фоми Аквінського – послідовника Августина Блаженного та одного з відомих захисників теологічного розуміння справедливості. У такому вигляді ідея справедливості проіснувала довгий час і пізніше, завдяки радикальним папістам навіть набула дещо негативного забарвлення.

Окремий інтерес представляють особливості розуміння справедливості як філософської та правової категорії в епоху Відродження та Реформації. У цей період людина стала вищою цінністю та онтологічною реальністю [8, с.43]. Ідеї лібералізму, парламентаризму, конституціоналізму, прав людини стали продовженням у праві ідеї справедливості.

Загалом, ця епоха заклала нове бачення ідеї справедливості, яка значно відрізнялася від усіх попередніх. Стрімкий розвиток природознавства також вплинув на концепцію справедливості, заклавши в її основу універсальні докази геометрії та математичну точність і достовірність результатів. Представниками таких нових ідей вважаються Р. Декарт, Б. Спіноза, Пуфендорф.

У цей самий період були спроби звести моральну справедливість до природних законів, аналогічних законам природних наук. Так, наприклад, Т. Гоббс схилився до договірної теорії справедливості, а Д. Юм розумів справедливість як підтримання правопорядку і стабільності за допомогою балансу різнонаправлених інтересів суспільства, зокрема врегулювання відносин власності.

I. Кант, в роботах якого можна побачити підсумки філософського розвитку ідеї справедливості за період 16-18 століть, вперше виокремив моральну і правову справедливість, визнаючи при цьому першість правової справедливості перед моральною [1, с. 402-403].

Пізніше ці ідеї розвивалися в роботах І. Бентама, Дж.С.Мілля. Результатом стало те, що у пошуках справедливості як певного абстрактного явища з'явився акцент на соціальній, економічній, політичній та юридичній справедливості, а самі науковці дійшли згоди в тому, що юридична справедливість є передумовою для реалізації будь-якого істинно морального вчинку.

Деякі вчені визначають, що незалежно від права існує поняття про «справедливість» («*aequitas*»), під якого вони розуміють правоту людських відносин як особистих, так і суспільних [9, с. 26-28]. У цьому випадку мається на увазі, що справедливість полягає у обговоренні й прийнятті до уваги особливостей стану осіб, і їх відносин у кожному конкретному випадку. Загалом, для сфери юриспруденції справедливість потребує того, що б кожен випадок вирішувався відповідно до його специфічних рис.

У сучасній філософії необхідно відмітити працю Джона Роулза «Теорія справедливості» (1971 р.), у якій він підтримує думку Канта стосовно того, що справедливість є апіорним правом кожного індивіда незалежно від того, які його побажання та інтереси [5].

Підсумовуючи викладене, зазначимо наступне. Помітним є те, що уявлення людей про справедливість як морально-правової категорії, поняття про належне, змінювалися протягом всієї історії в залежності від змін, які відбувалися у свідомості суспільства стосовно уявлення про невід'ємні права людини (вплив філософії природно-космічного життя, християнської доктрини, ідей антропоцентризму тощо).

У свою чергу, сучасна теорія права розглядає справедливість як форму державної діяльності, як основний конституційний принцип діяльності всіх державних органів та посадових осіб. Це положення закріплено і в ряді нормативно-правових актів, зокрема, в Законах України «Про судоустрій та статус суддів», «Про державну службу», «Про Національну поліцію», «Про інформацію» та ін. Філософія права, за допомогою аксіологічного підходу, розглядає справедливість як вищу цінність, захищати і культивувати яку покликана вся система права [7]. У філософському контексті справедливість розглядається як поняття про належне, що відповідно визначається уявленням про сутність людини та її невід'ємних правах [6]. Своє відображення ці положення знайшли й у практичній юридичній діяльності, де особливий наголос робиться на необхідності визнання пріоритету справедливості у професійній діяльності юристів, а останні розглядаються як представники справедливості. При цьому, справедливість виступає як етична і правова категорія, яка визнається етиками як специфічно моральна, а юристами – як специфічно правова [3, с. 88].

Таким чином, сьогодні ми можемо розглядати справедливість не тільки як світоглядну основу сучасного праворозуміння, але й як соціальне явище, яке своєрідним чином проявляється в праві, де доцільним є її виокремлення у якості основи права, принципу, вимоги до правового регулювання тощо.

Списко використаних джерел:

1. История политических и правовых учений / Под общ. ред. академика РАН, д. ю. н., проф. В.С. Нерсисянца. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА•М), 2000. – 352 с. – (Краткие учебные курсы юридических наук).
2. Калиновський В., Кузьминець О., Історія держави і права України.— 2-е вид. доповнене.— К.: Україна, 2002.— 427 с.
3. Лукашева Е.А. Право, мораль, личность. М., 1986. с.88.
4. О граде божьем. ок.426 н.э. (Августин Блаженный) Источник: О Граде Божиим. - Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2000. - 1296 с.
5. Ролз Д. Теория справедливости / Д. Ролз. – Новосибирск: Академпресс, 1996.
6. Философский энциклопедический словарь. Ред. Аверинцев, С.С.; Араб-Оглы, Э.А.; Иличев, Л.Ф. и др. Издательство: М.: Советская Энциклопедия; Издание 2-е 815 страниц; 1989 г.
7. Філософія права: Словник/В.А.Бачинін, В.С.Журавський, М.І. Панов: Нац.юр.акад. Укр.ім. Я.Мудрого.-К.: Вид.дім «Ін Юре», 2003.-407с.
8. Філософія: Навч.посіб.-2-е вид., перероб. і доп./Л.В.Губерський, І.Ф.Надольний, В.П.андрущенко та ін.; За ред. І.Ф.Надольного.-К.: Вікар, 2001.- 457с
9. Юридическая энциклопедия / Ренненкамф Н.К., проф. Ун-та св. Владимира. – 4-е изд. – С.-Пб.; Киев: Н. Я. Оглоблин, 1913. – с. 26-28, всего 302 с.

Дручек Олена Василівна, завідувач
кафедри загально-правових та
психологічних дисциплін факультету